

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.8.1.7>

WSPÓŁCZESNE TRENDY DEKORACJI ŚRODOWISKA ŚWIĄTYNNEGO Z WYKORZYSTANIEM NIEKONWENCJONALNYCH TECHNIK W SZTUCE SAKRALNEJ XXI WIEKU

Nataliia Datsiuk

*aspirant Podkarpackiego Narodowego Uniwersytetu imienia Wasyla Stefanika;
asystent Katedry Sztuk Plastycznych, Projektowania i Metodyki Ich Nauczania Tarnopolskiego
Narodowego Instytutu Pedagogicznego Uniwersytet imienia Wołodymyra Hnatiuka (Tarnopol, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0003-2548-3638
e-mail: nat.datsyuk@gmail.com*

Adnotacja. Artykuł bada główne kierunki i trendy współczesnej ukraińskiej sztuki sakralnej, gdzie wraz z pojawieniem się nowoczesnych technologii produkcji wykorzystuje się niekonwencjonalne materiały do dekoracji środowiska świątynnego. Podkreślono nowoczesne koncepcje wizualnej organizacji przestrzeni świątynnej, kształtowanie stylistycznego kierunku sztuki sakralnej, ewolucję malowideł ściennych od realistycznych trendów ukraińskiego malarstwa kościelnego do eksperymentów stylizacji postaci ikonograficznych, wprowadzenie nowoczesnej ikonografii modernowej opartej na tradycjach sztuki ukraińskiej bez naruszania ustalonych kanonów i tradycji.

Słowa kluczowe: sztuka sakralna, ikona, malarstwo ścienne, tradycje narodowe.

CURRENT TRENDS IN DECORATION OF THE TEMPLE ENVIRONMENT WITH NON-TRADITIONAL TECHNIQUES IN THE SACRED ART OF THE XXI CENTURY

Nataliia Datsiuk

*Postgraduate Student
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk, Ukraine),
Assistant at the Department of Fine Arts, Design and Methods of Their Training
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (Ternopil, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0003-2548-3638
e-mail: nat.datsyuk@gmail.com*

Abstract. The article examines the main directions and trends of modern Ukrainian sacred art, where with the development of modern technologies non-traditional materials in the decoration of the temple environment begin to be used. Modern concepts of visual organization of temple space, formation of stylistic orientation of sacred art, evolution of paintings from realistic tendencies of Ukrainian church painting to experiments with stylization of icon-painting figures, introduction of modern iconography based on traditions of Ukrainian art without violating established canons and traditions.

Key words: sacred art, icon, murals, national traditions.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ОЗДОБЛЕННЯ ХРАМОВОГО СЕРЕДОВИЩА З ВИКОРИСТАННЯМ НЕТРАДИЦІЙНИХ ТЕХНІК У САКРАЛЬНОМУ МИСТЕЦТВІ XXI СТ.

Наталія Дацюк

аспірант

*Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна),
асистент кафедри образотворчого мистецтва, дизайну та методики їх навчання
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка (Тернопіль, Україна)
ORCID ID: 0000-0003-2548-3638
e-mail: nat.datsyuk@gmail.com*

Анотація. У статті досліджуються основні напрями та тенденції сучасного українського сакрального мистецтва, де з появою сучасних технологій виробництва відбувається використання нетрадиційних матеріалів в оздобленні храмового середовища. Висвітлено сучасні концепції візуальної організації храмового простору, формування стилістичної спрямованості сакрального мистецтва, еволюцію розписів від реалістичних тенденцій українського церковного малярства до експериментів зі стилізацією іконописних фігур, запровадження

сучасної модерної іконографії, заснованої на традиціях українського мистецтва без порушення усталених канонів і традицій.

Ключові слова: сакральне мистецтво, ікона, стінопис, національні традиції.

Вступ. На сучасному етапі творення Української церкви питання власної духовної та культурної ідентичності стало надзвичайно важливим. Сакральне мистецтво у всі періоди існування впливало на духовний розвиток вірян, велике значення мало оздоблення храмів. Потреби сучасного суспільства вимагають пошуку тих ланцюжків, які би пов'язували традицію з актуальними духовними й естетичними орієнтирами. Таке питання виникало після спорудження нових храмів, адже велися пошуки митців, котрі би могли задовільнити сучасні потреби належного оздоблення храму.

Дослідження основних напрямів розвитку сакрального мистецтва храмів Тернопільщини початку ХХІ ст. є особливо актуальним сьогодні з огляду на те, що в їх оздобленні використовуються новітні матеріали, технології. З використанням сучасних технологій у будівництві церков, зокрема бетонних, металевих, каркасних та інших конструкцій, простір церкви набуває просторової легкості, більшого освітлення та цілісного сприйняття архітектури та сакрального мистецтва. Хоча ментально громади Тернопільської області, та й усього західного регіону України тяжіють до проектування традиційних форм церков візантійського та базилікального типу (хрестово-купольних у плані), дедалі частіше зустрічається сміливе використання доволі нових технік і технологій в оздобленні храмового середовища. Перед науковцями постають завдання дослідження творчості художників, які брали активну участь в оформленні сакральних інтер'єрів, сучасних новаторських прийомів і засобів, що застосовувалися в оздобленні внутрішнього просторового середовища храмів.

Сучасне сакральне мистецтво є об'єктом дослідження для багатьох науковців, мистецтвознавців, істориків, архітекторів, краєзнавців, журналістів тощо. Серед них, зокрема, Д. Степовик, М. Голубець, К. Москалець, І. Гах та ін. Проте питання розвитку сучасного сакрального мистецтва Тернопільщини та західного регіону України (1990–2020 рр.) вимагає додаткового аналізу та вивчення.

Мета статті – висвітлити основні напрями та тенденції розвитку сучасного українського сакрального мистецтва в оздобленні храмів, дослідити творчість художників, які використовують новітні матеріали та технології у сакральному мистецтві.

Основна частина. Сучасний підхід до організації сакрального простору вимагає гармонійного поєднання архітектури та мистецтва, які доповнюють один одного. Візуальна організація храмового простору часто є канонічною. Живописець, котрий перебуває під впливом сучасного культурного процесу, часто використовує новачки у своїй творчості, що дозволяє отримати чудовий результат. Під новаторством варто розуміти застосування нових стильових і художньо-виражальних засобів (Кравченко, 2012: 72).

Використання новаторських прийомів і технік у поєднанні із традиційними матеріалами в організації сакрального простору простежується у храмі Святої Хатини Марії Діви з Назарету (Хатини Богородиці) (рис. 5), збудованого й освяченого у 2017 р. в Марійському духовному центрі села Зарваниця, за проектом архітектора Михайла Нетриб'яка. Церква візантійського типу, у плані хрестоподібна, з розмірами 18,0 x 14,0 м, загальна площа – 144,76 кв.м. Центральна частина увінчана банею, всередині збудована копія хатини Матері Божої в натуральну величину з каменю-пісковика. Відповідно до архітектурного задуму визначено три основні частини, які належить заповнювати монументальним живописом – зону купола та склепін, зону парусів і верхньої частини стін, зону нижніх частин стін.

Автор мозаїчних панно – Теодозій Будуйкевич, учень о. Марка Івана Рупніка – в оздобленні храму керувався усталеними церковними канонами. У центрі купола Христос Пантократор правою рукою благословляє віруючих, у лівій руці тримає Євангеліє. На вітрилах зображені Євангелісти. На стінах церкви монументальні мозаїки, присвячені подіям із життя Пречистої Діви Марії: Різдво Пресвятої Богородиці, у напівсклепінні апсиди, по центральній осі храму навпроти входу – Різдво Христове, далі композиція Весілля в Кані Галілейській, і у двох бічних апсидах у напівсклепіннях – мозаїки Божої Матері Оранти та Покрови Пресвятої Богородиці. У монументальних мозаїках Теодозія Будуйкевича присутня колоритна цілісність, статичність і врівноваженість композицій. Такий результат досягнуто завдяки своєрідній техніці – послідовно викладеним кубикам смальти, що підкреслює одухотвореність і динамічність зображуваних святих в іконографічних сценах храму.

У притворі храму по обидва боки від входу на всю площину стіни розміщені мозаїчні зображення ангелів на золотому тлі, обрамленому статичним квадратом (рамкою) (рис. 1). Така ідея в композиції підкреслює і надає їм легкості й одночасно – вагомості та пластичності. Колоритна цілісність, статичність членованих форм тла підсилює заокругленість, різноспрямованість і динамічність форм ангелів. Золотистий фон додає сонячності, теплоти мозаїчному панно, він присутній в усіх сценах храму, об'єднує їх і робить цілісними у сакральному просторі.

Зображення видатної події, народження Месії, відображене на мозаїчному панно Різдва Христового (рис. 2) й вирізняється новаторським стилістичним підходом. Автор зобразив Святе Сімейство на фоні печери, в якій народився Ісус Христос. Образ Спасителя акцентований за допомогою контрасту між темного-сірою масою, яка його оточує, та білим одягом народженого дитяти. Ісус знаходиться у яслах світлого кольору, стилізованих під колицу. З небес спадає сяйво Вифлеємської зірки, вказуючи на новонародженого месію, котрий прийшов цей світ зробити досконалішим. Богородиця та Йосип побожно нахилені до Ісуса, жестом підкреслюють важливість Божого народження. Темний колір навколо ясел підсилює статичний

золотистий фон неба і розділяє композицію на дві частини, що сконцентровує увагу до центру, де зображений Ісус Христос. На відміну від усіх мозаїчних зображень у храмі, оздоблених на нюансних тонах, ця мозаїка вирішена на контрасті. На чорному тлі добре проглядається постать Новонародженого, а динамічний низ розвантажив її, надав легкості й експресії.

Рис. 1. Фрагмент мозаїки храму Святої Хатини Марії Діви з Назарету у селі Зарваниця Тернопільської області

Рис. 2. Мозаїчне панно Різдва Христового, храм Святої Хатини Марії Діви з Назарету у селі Зарваниця Тернопільської області

Такий композиційний прийом – це крок до модерного трактування іконографії. Художник наповнив церкву мовою сучасного мистецтва, кольором і світлом завдяки використанню новітніх тенденцій розвитку сакрального мистецтва.

Підтримуючи стилістику мозаїчного оздоблення церковного простору, в самій хатині Матері Божої знаходиться копія ікони Зарваницької Божої Матері, виконана в оригінальному, авторському, нетрадиційному для ікони матеріалі – фарфорі. Автор ікони – художник-кераміст Євген Овчарик.

Творчість Євгена Овчарика характеризується створенням нестандартних форм у порцеляні, постійним пошуком нефігуративного художнього зображення, а його унікальні ікони вирізняються особливим авторським стилем. Художник відтворив ікону Зарваницької Божої Матері з інтерпретацією у певному колористичному та фактурному вирішенні й унікальною технологією вкраплення кольорових пігментів у фарфорову масу (рис. 3) (Вольська, 2011: 162).

Сьогодні цифрові технології дедалі глибше проникають у наше життя і побут. Художники використовують різні комп'ютерні програми, технології, які полегшують та урізноманітнюють їхні творчі задуми. В оздобленні храмів митці дедалі частіше користуються 3D-моделями для розписів, наприклад, складного куполу, який має великі розміри, а також для виготовлення іконостасів.

Існують сучасні програми для створення схем для вишивки. На Тернопільщині, у селі Тютків Тербовлянського району у церкві Положення ризи Пресвятої Богородиці знаходиться унікальний триарусний іконостас, вишитий бісером (рис. 4). Церква хрестово-купольна, п'ятибанна, збудована у 2000 р. за проектом архітектора Михайла Нетриб'яка. Ідея створення оригінального іконостасу з бісеру належить настоятелю храму отцю Степану Суканцю та громаді села. Схеми для вишивання бісером розробив Олег Стечкевич зі Львова (Герасим'як: <https://uanews.org.ua/post/view/1549554231-na-ternopilschini-ediniy-v-ukraini-ikonostas-rovnisty-vishitiy-biserom-foto>).

Масштабна робота по розробці схем для вишивання ікон для іконостасу інтегрована до давніх народних традицій із використанням сучасних поліграфічних технологій, комп'ютерних програмних засобів у поєднанні з ручною роботою. Усі ікони вишиті в одному стилі, з дотриманням канону. Іконостас, освячений у 2017 р., був першим іконостасом, вишитим бісером, в Україні.

Вперше оздоблення сакрального простору за допомогою вишивки застосував отець доктор Дмитро Блажейовський. Знаючи, що в давнину іконостаси виготовлялися саме з вишитих і гаптованих ікон, він поставив собі за мету відродити старовинну традицію, наблизити її до українських мотивів і технік народної вишивки (Степовик, 2003: 99). Отець почав вишивати ікони у віці 63 років, не маючи мистецької освіти. Добре володіючи науковим дослідницьким методом, він підійшов до творення вишиваних ікон аналітично й системно.

Упродовж років о. Д. Блажейовський замальовував схеми вишивки: намічав кожний стібко́к у квадрати́ках, добирав для цих квадратиків кольори й відтінки, розробив понад триста узорів ікон Ісуса Христа, Божої Матері, святих Східної та Західної Церков (Ковальчук, 2018: 147).

Техніка вишивання є різною. Це звичайні стібки, гладь, класичний хрестик і напівхрестик, так звана низинка, гобеленовий шов. Ікони виконані у канонічній кольоровій гамі. У вишивці присутня площинність і лінійність основи зображень, що є цілком доречним до умовності ікони взагалі. Богословська теорія іконопису, сформульована впродовж століть великими отцями Церкви й видатними теологами, в особливий спосіб наголошує на необхідності зберігати в іконі засоби умовного відтворення дійсності: площинність об'ємів і форм, плями локального кольору, зворотну перспективу тощо. Тож маємо ті прийоми, які дають лише натяк на реальну земну дійсність, тим самим акцентуючи на духовній, невидимій сутності ікони (Ковальчук, 2017: 352).

Рис. 3. Копія ікони Зарваницької Божої Матері, автор Є. Овчарик

Рис. 4. Фрагмент іконостасу церкви Положення ризи Пресвятої Богородиці у с. Тютьків, Тернопільської області

Отець доктор Дмитро Блажейовський зумів відродити прекрасне мистецтво вишиваної ікони. Його послідовником є Микола Симчич із села Нижній Березів, Івано-Франківської області, чий ікони є в авторському художньому виконанні, де майстер застосовує багато технік вишивки. Марта Кулинич-Новицька зі Львова вишиває технікою художньої гладі, виконує творчі інтерпретації давніх українських ікон і композиції на релігійну тематику за творами художниць Олени Кульчицької, Дарії Гулак-Кульчицької, Марії Янко, Ярослави Король та ін.

Надія Соломко з м. Івано-Франківськ, захопившись вишитими іконами о. Дмитра Блажейовського, почала в'язати ікони за схемами отця. Під час створення ікон вона використовує звичайну техніку плетіння. Матеріал, із яким працює майстриня – синтетичні та натуральні нитки. Щоб ікона мала продумане й естетично відчуте колористичне вирішення, жінка використовує одночасно з десятком ниток різних кольорів, а риси обличчя вишиває грубими нитками. Надія Соломко – єдина майстриня в Україні, яка працює у техніці в'язання ікон (Головчин: <https://firtka.if.ua/blog/view/frankivcanka-splela-spicami-ponad-sotnu-ikon-foto56602>).

До сучасних тенденцій оздоблення храмового простору слід також віднести використання кованого каркасу у зведенні конструкції іконостасу. Вперше таку техніку художньої ковки було використано у 2013 р. майстрами з міста Шпола на Черкащині. Проект іконостасу розробив художник Ярослав Андрійченко.

У 2015 р. таку ж ідею кованого каркасу для іконостасу використав священник Віталій Вовк, адміністратор парафії собору Преображення Господа і Спаса нашого Ісуса Христа в м. Зборів Тернопільської області. Проект виконав Віталій Городецький зі Львова, художню ковку виконали Володимир та Ольга Загребельні із смт. Козлів Тернопільської області. Для іконостасу замовили різьблені ікони у майстра з Івано-Франківщини – Володимира Кіндрачука (<https://doba.te.ua/post/56726>).

Іконостас складається із трьох ярусів: нижнього – старозавітного, тут розміщені дві ікони – жертва Авраама та зустріч Авраама з Мелхіседеком. Намісний ряд ікон складається з: ікон Ісуса Христа та Пресвятої

Богородиці з малим Ісусом; двох ікон на Дияконських Вратах – первомученика архидиякона Стефана й Архангела Михаїла; на Царських Вратах – подвійна ікона Благовіщення та чотири євангелісти. На третьому ярусі традиційно зображують дванадцять ікон, які символізують найбільші свята у році, оскільки у різьбі деякі елементи важко передати, очевидно, вирішили зробити апостольський ряд, по центру якого розміщена ікона Свята Євхаристія. Усі ікони виконані на липових дошках, у візантійському стилі. Робота майстра виконана з надзвичайною деталізацією форм і предметів, усі елементи на іконах вирізьблені із суцільної дошки та вражають своєю майстерністю та професіоналізмом.

Дерев'яні іконостаси з різьбленими іконами вже зустрічалися на теренах західної України. У селі Дора, біля м. Яремче в Івано-Франківській області у 1938 р. була збудована дерев'яна церква святого пророка Іллі. У храмі був нетиповий дерев'яний іконостас, автором якого був директор місцевої школи, професійний столяр і різьбяр Іван Свищук. Традиційно іконостас закриває від очей прихожан святилище, цей же – відкритий, овальної форми. Ікони для різьбленого іконостасу були виконані методом випалювання та частково оздоблені плоскорельєфною різьбою. Лики святих не мальовані, а вирізані та випалені на дереві.

Намісні ікони Ісуса Христа та Пресвятої Богородиці були зображені на повний зріст. Над намісними іконами півдугую розміщувалися ікони дванадцяти найбільших церковних свят та ікона Тайної Вечері. Над ними розташовувалися ікони святих апостолів, а посередині – ікона Христа-Вседержителя. Над ними – ікони старозавітних пророків. Іконостас увінчувало Розп'яття, яке з обох боків оточували пресвята Богородиця та святий Іван Богослов. Під намісними іконами також розміщені дві випалені ікони. Між дияконськими та царськими воротами розміщені ікони святого пророка Іллі та святого отця Миколая Чудотворця (Заник: <http://www.karpaty.net.ua/arkhiv/2008-rik/39-1-25-sichen-2008-r/415-dvi-tserkvy-dvi-istorii>).

У 2014 р. церква святого пророка Іллі, пам'ятка архітектури місцевого значення ХХ ст., згоріла. Унікальний різьблений іконостас, який мав особливу художню цінність, не зберігся.

До новітніх технологій використання нетрадиційних матеріалів у сакральному мистецтві ХХІ ст. належить іконоаплікація із соломки. Викладачка Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, професійний художник і член Національної спілки майстрів народного мистецтва України, Ольга Мельник-Солудчик заснувала школу іконоаплікації із соломки в Івано-Франківську на початку 1990-х рр. В іконах художниці збережений іконографічний канон, який надає сакральним творам внутрішньої гармонії, та авторська стилізація як творча інтерпретація використання архаїчного матеріалу з метою надання іконі сучасного звучання.

Ідея створення ікон зі стебел різних злаків, котрі випромінюють сонячне тепло, прийшла до художниці з асоціації випромінювання саява у Божій іконі. Золотаво-жовтий колір символізує середовище небесного царства, йому відводиться особливе місце в малярстві храмів. Золотисте тло ікон, німби навколо голів святих – основне призначення цієї барви, яка свідчить, що зображена особа перебуває на небі. Ольга Мельник-Солудчик створювала ікони, відмовляючись від стандартних прийомів, відкинула поради створювати ікони з мальованими ликами святих, а потім поєднувати їх із декоративною аплікацією. Щоб соломка заграла у кольорі, майстриня довго експериментувала з аніліновими фарбниками. Кожне стебельце ретельно виварювала, прасувала. Майстриня створила більше сотні ікон, які були схвалені на багатьох виставках, зберігаються у приватних колекціях, бібліотеках, українських і зарубіжних університетах, музеях (Дружук: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2687587-z-ikonou-treba-rozmovlati-ak-z-ludinou.html>).

Висновки. Розглянувши сучасні тенденції в оздобленні сакрального простору, бачимо, що вплив нових технологій на мистецтво є суттєвим. Технології та мистецтво, щораз більше взаємодіючи між собою, створюють нові, нетрадиційні техніки, які використовуються в оздобленні храмового середовища.

На нашу думку, експерименти з новими матеріалами та формами доповнюють використання традиційних технік в оздобленні храмового середовища і створюють нове середовище, сприяючи розвитку сакрального мистецтва України.

Список використаних джерел:

1. Вольська С. Художня кераміка Західного Поділля. *Мистецтвознавство України* : збірник наукових праць / редкол. : А. Бокотей та ін. ; ІПСМ НАМ України. Львів : Афіша, 2011. Спецвип. С. 162.
2. Герасим'як А. На Тернопільщині – єдиний в Україні іконостас повністю вишитий бісером. URL: <https://uanews.org.ua/post/view/1549554231-na-ternopilschyni-edyniy-v-ukraini-ikonostas-povnistyu-vishityi-biserom-foto> (дата звернення 24.03.2021).
3. Головчин Ю. Франківчанка сплела спицями понад сотню ікон. URL: <https://firtka.if.ua/blog/view/frankivcanka-splelaspicami-ponad-sotnu-ikon-foto56602> (дата звернення 07. 04. 2021).
4. Дружук І. З іконою треба розмовляти, як з людиною. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2687587-z-ikonou-treba-rozmovlati-ak-z-ludinou.html> (дата звернення 12.04.2021).
5. Заник В. Дві церкви, дві історії. URL: <http://www.karpaty.net.ua/arkhiv/2008-rik/39-1-25-sichen-2008-r/415-dvi-tserkvy-dvi-istorii> (дата звернення 12.04.2021).
6. Ковальчук І. Вишитий іконостас отця доктора Дмитра Блажейовського. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2018. Вип. 36. С. 145–159.
7. Ковальчук І. Досвід іконотворчості отця доктора Дмитра Блажейовського. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2017. Вип. 32. С. 345–368.
8. Кований каркас і різьблені ікони: іконостас ручної роботи встановили у храмі в Зборові. URL: <https://doba.te.ua/post/56726> (дата звернення 24. 03. 2021)

9. Кравченко Я. Святослав Владика: нове трактування іконопису. *Образотворче мистецтво*. 2012. № 1–2. С. 72–73.
10. Степовик Д. Українська ікона. Іконотворчий досвід діаспори. Київ : Балтія друк, 2003. С. 97–105.

References:

1. Volska S. (2011). Khudozhnia keramika Zakhidnoho Podillia [Art ceramics of Western Podillya]. *Mystetstvoznavstvo Ukrainy. Issue Special* pp. 424, 162 [in Ukrainian].
2. Herasymiak A. The only iconostasis in Ukraine completely embroidered with bead in Ternopil region: <https://uanews.org.ua/post/view/1549554231-na-ternopilschini-ediniy-v-ukraini-ikonostas-povnistyu-vishityi-biserom-foto> (access date 24.03.2021). [in Ukrainian].
3. Holovchyn Yu. Frankivchanka knitted more than a hundred icons: <https://firtka.if.ua/blog/view/frankivcanka-splela-spicami-ponad-sotnu-ikon-foto56602> (access date 07. 04. 2021). [in Ukrainian].
4. Druzhus I. You should talk to an icon like a person: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2687587-z-ikonou-trebarozmovlati-ak-z-ludinou.html> (access date 12.04.2021). (in Ukrainian)
5. Zanyk V. Two churches, two stories: <http://www.karpaty.net.ua/arkhiv/2008-rik/39-1-25-sichen-2008-r/415-dvi-tserkvy-dvi-istorii> (access date 12.04.2021). [in Ukrainian].
6. Kovalchuk I. (2018). Vyshytyi ikonostas ottsia doktora Dmytra Blazheyovskoho. [Embroidered iconostasis of Dr. Dmitry Blazheyovsky]. Issue 36 pp. 145–159 [in Ukrainian].
7. Kovalchuk I. (2017). Dosvid ikonotvorchosti ottsia doktora Dmytra Blazheyovskoho. [The experience of icon-making by Dr. Dmytro Blazheiovsky]. Issue 32 pp. 345–368 [in Ukrainian].
8. Wrought iron frame and carved icons: handmade iconostasis was installed in the church in Zboriv: <https://doba.te.ua/post/56726> (access date 24.03.2021). [in Ukrainian].
9. Kravchenko Ya. (2012). Sviatoslav Vladyka: nove traktuvannia ikonopysu.
11. [Sviatoslav Vladyka: a new interpretation of icon painting]. Issue 1–2. pp. 72–73 [in Ukrainian].
10. Stepovyk D. (2003). Ukrainska ikona. Ikonotvorchyi dosvid diaspory. [Ukrainian icon. Icon-making experience of the diaspora]. Issue Baltiya Druk pp. 97–105 [in Ukrainian].